

Комунальний заклад вищої освіти
«Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія»
Запорізької обласної ради
Факультет реабілітаційної педагогіки та соціальної роботи
Кафедра спеціальної педагогіки та спеціальної психології

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

Особливості розвитку просторового орієнтування у дітей молодшого
шкільного віку з порушенням опорно-рухового апарату

Виконала студентка групи СОМ-2(2)
спеціальності: 016 Спеціальна освіта
Воронцова Світлана Петрівна
Керівник: Дергач М. А.
Рецензент: Походенко С. В.
Нормоконтроль ____Ю. С. Дерев'янку

Запоріжжя
2020 р.

РЕФЕРАТ

Магістерська робота: 53 с., 4 табл., 2 рис., 47 джерел, 3 додатки.

Об'єкт дослідження: просторове орієнтування молодших школярів із порушенням опорно-рухового апарату.

Предмет дослідження: особливості формування просторового орієнтування у молодших школярів із церебральним паралічем.

Мета роботи: теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити стан сформованості просторового орієнтування у молодших школярів із порушеннями опорно-рухового апарату, виявлення умов розвитку та корекції функції просторового орієнтування у дітей з порушеннями опорно-рухового апарату у процесі виконання корекційних вправ.

Методи дослідження: теоретичні, емпіричні, кількісний і якісний аналіз отриманих даних, математична обробка даних, описовий, порівняльний.

Розвиток просторового орієнтування у дітей, які мають порушення опорно-рухового апарату, є важливою складовою тих вмінь, що забезпечують успішність усвідомленого засвоєння ними шкільних знань. Просторова орієнтація – одна з найскладніших, за своєю структурою і функціями, психологічних систем, що включає роботу сприйняття, уявлення, мислення і уяви.

ПРОСТОРОВЕ ОРІЄНТУВАННЯ, ДІТИ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ, ПОРУШЕННЯ ОПОРНО-РУХОВОГО АПАРАТУ, ДИТЯЧИЙ ЦЕРЕБРАЛЬНИЙ ПАРАЛІЧ, ОПТИКО-ПРОСТОРОВЕ СПРИЙНЯТТЯ, РУХОВО-КІНЕСТЕТИЧНИЙ, ЗОРОВИЙ І СЛУХОВИЙ АНАЛІЗАТОРИ

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Останнім часом спостерігається тенденція зростання кількості дітей з порушенням опорно-рухового апарату. Кожна дитина яка має рухові порушення, потребує ретельного вивчення її фізичного та психічного розвитку, методів, засобів і форм корекційно-реабілітаційного навчання і виховання в умовах спеціально організованого середовища. За даними ПМПК 80% дітей молодшого дошкільного віку мають різні порушення постави (слабкість м'язів спини, сутулість, крилоподібні лопатки та ін.) з них 55% дітей мають сколіоз різних ступенів тяжкості та форм [7]. У працях багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених, зазначається, що одним із важливих інструментів повноцінного розвитку дитини є сприйняття, завдяки чому людина може генерувати повне уявлення про навколишній світ.

Проблема виявлення особливостей оптико-просторового орієнтування, формування просторового уявлення і словесних позначень простору є однією з актуальних в галузях психології і педагогіки, оскільки орієнтування в просторі є базовим процесом, що лежить в основі розвитку пізнавальної діяльності дитини.

Дослідження вчених-дефектологів (В. Бондар, О. Глоба, В. Григоренко, М. Єфіменко, М. Іпполітова, М. Мога, В. Синьов, Б. Сермеєв, Л. Ханзерук, О. Чеботарьова та ін.), яким вдалося досягти органічного поєднання психолого-педагогічної теорії і практики корекційно-реабілітаційного навчання і виховання осіб із порушенням психофізичного розвитку, розглядали особливості раннього онтогенезу дітей з діагнозом ДЦП, іншими порушеннями опорно-рухового апарату, механізми формування пізнавальної сфери, особливості психічних процесів, таких як мислення, пам'ять, увага, мовлення, сприйняття.

Аналіз результатів сучасних психолого-педагогічних досліджень (М. Аббасова, К. Вересоцької, О. Виноградової, О. Гаврилушкіної, Т. Головіної, І. Грошенкова, З. Дунаєвої, Л. Занкова, Б. Зейгарник, Р. Ібаньєс, Л. Кассал, А. Липи, А. Лурія, Г. Мерсіянової, С. Мирського, М. Нудельмана, І. Омелянович, Н. Парамонової, М. Певзнер, Б. Пінського, Н. Семаго, М. Семаго, В. Синьова, Є. Соколової, І. Соловійова, Н. Стадненко, І. Фінкельштейна, С. Юровського та ін.) свідчить про різні підходи у розумінні та формуванні просторових уявлень у дітей з порушеннями в розвитку.

Відсутність або дефіцит власного рухового досвіду у дітей з порушенням опорно-рухового апарату ускладнює їх просторову орієнтацію, перешкоджає становленню моторних координацій, уповільнює формування квазіпросторових структур (Є. Каліжнюк, Н. Смирнова, О. Тітова та ін.).

Формування і розвиток навички орієнтування на основі рухового і зорового відчуття відіграє значну роль в процесі соціалізації дитини, а також створює передумови успішного оволодіння шкільними навичками.

Теоретичні дослідження дуже ґрунтовно визначили динаміку формування просторових уявлень у дітей з ДЦП, але недостатньо розроблено методичні підходи до проблеми корекції формування просторових уявлень, алгоритми проведення корекційної роботи, з дітьми що мають різні порушення опорно-рухового апарату, з дітьми з порушеннями розумової сфери та вторинними порушеннями опорно-рухового апарату. Означене протиріччя зумовило вибір теми роботи «Особливості розвитку просторового орієнтування у дітей молодшого шкільного віку з порушенням опорно-рухового апарату».

Об'єкт дослідження: просторове орієнтування молодших школярів із порушенням опорно-рухового апарату.

Предмет дослідження: особливості формування просторового орієнтування у молодших школярів із дитячим церебральним паралічем.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити умови розвитку та корекції функції просторового орієнтування у

молодших школярів із дитячим церебральним паралічем у ході виконання корекційних вправ.

Для досягнення поставленої мети були визначені наступні завдання:

1. На основі аналізу наукової літератури виявити особливості просторового орієнтування у молодших школярів із порушеннями опорно-рухового апарату та розкрити передумови порушення просторового орієнтування у дітей з церебральним паралічем.

2. Виявити стан сформованості просторового орієнтування у молодших школярів із дитячим церебральним паралічем та визначити взаємозв'язок різних видів сприйняття з розвитком їх предметно-практичної діяльності.

3. Визначити ефективні способи та методи корекції просторового орієнтування молодших школярів із порушеннями опорно-рухового апарату.

4. Розробити програму корекційної роботи з дітьми з дитячим церебральним паралічем, які мають порушення просторового орієнтування та методичні рекомендації щодо її впровадження в навчально-виховний процес середніх закладів освіти.

У процесі дослідження використовувалися такі методи: теоретичні (аналіз літератури з проблеми дослідження, узагальнення та систематизація отриманої інформації), емпіричні (тестування, аналіз продуктів діяльності), кількісний і якісний аналіз отриманих даних, математична обробка даних, описовий, порівняльний).

Методологічне підґрунтя дослідження. Методологічну основу дослідження склали положення про:

– вирішальне значення рухових функцій для розвитку просторових уявлень у дітей (Б. Ананьєв, О. Лурія);

– тісний взаємозв'язок першої і другої сигнальних систем у процесі формування знань про простір, про співвідношення зон актуального і найближчого розвитку (Л. Виготський);

- діяльнісний підхід до формування особистості дитини (О. Леонтьєв); про комплексний підхід до реалізації корекційно-педагогічної роботи;

- вчення Л. Виготського про структуру дефекту та концепція культурно-історичного розвитку вищих психічних функцій;

- індивідуально-диференційований підхід до дітей в корекційному навчанні і вихованні;

- теорії диференційованого корекційного навчання дітей з особливими потребами на основі всебічного врахування їх психофізичних особливостей і пізнавальних можливостей (В. Бондар, Т. Власова, Л. Вавіна, В. Засенко, І. Єременко, М. Іпполітова, Г. Мерсіянова, Є. Постовойтов, Є. Соботович, В. Синьов, В. Тарасун, В. Турчинська, Т. Сак, Л. Фомічова, О. Хохліна та ін.).

Теоретичне значення роботи полягає у тому, що узагальнено теоретичні матеріали щодо особливостей психофізичного розвитку дітей з порушеннями опорно-рухового апарату (фізичного та психомоторного розвитку, психологічної зорієнтованості, розвитку навчально значущих функцій та пізнавальних можливостей); підібрано та систематизовано методики корекційної роботи з дітьми з порушеннями просторового орієнтування.

Практична значущість роботи полягає в тому, що здобуті в процесі дослідження дані, удосконалені і систематизовані в ньому положення сприятимуть поліпшенню корекційно-реабілітаційної та навчально-виховної роботи у процесі індивідуальних занять педагогів різних навчальних закладів і батьків дітей, які мають порушення опорно-рухового апарату в системі спеціальної та інклюзивної освіти.

Структура та обсяг магістерської роботи: робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел (47 найменувань). Містить 4 таблиці, 2 рисунки, 3 додатки, загальний обсяг роботи – 74 сторінки, із них основного тексту 54 сторінки.

ВИСНОВКИ

Результати теоретичного аналізу літератури з досліджуваної проблеми, даних емпіричного експерименту дозволяють зробити наступні висновки.

1. Сучасні дослідники проблеми психологічної адаптації, реабілітації та корекції дітей, висловлюючись стосовно формування просторового орієнтування у дітей з ДЦП та іншими порушеннями опорно-рухового апарату, вказують на те, що при порушеннях опорно-рухового апарату формування просторових уявлень порушено, і має свої особливості (порушення в орієнтуванні в схемі власного тіла і тіла співрозмовника, найбільші труднощі виникають при орієнтуванні в великому просторі, на аркуші паперу), пов'язані з ураженням головного мозку та особливостями розвитку таких дітей.

2. До порушення в розвитку просторового орієнтування призводить рухова недостатність дитини, яка ускладнює її маніпулятивну діяльність, тактильне сприйняття предметів тощо.

Патології рухово-кінестетичного аналізатора, що можуть ускладнюватися порушеннями зорового аналізатора відіграють провідну роль у затримці розвитку просторового орієнтування.

У дітей з порушеннями опорно-рухового апарату можуть страждати різні ланки просторового, часового, чуттєвого сприйняття, предметно-просторове орієнтування, словесне позначення просторових і часових компонентів.

Причиною труднощів в освоєнні просторово-часових відносин дітей із ДЦП є те, що формування просторово-часових понять відбувається при недостатньому активному переміщенні самих дітей з ДЦП, обмеженні практичного, побутового та ігрового досвіду.

Порушення просторового орієнтування негативно впливає на процес навчання в школі.

3. Аналіз результатів дослідження показав, що, притаманні школярам з порушеннями опорно-рухового апарату, особливості просторового орієнтування проявляються в порушеннях розташування предметних картинок при виконанні завдань, порушеннях диференціації правої і лівої сторони в дзеркальному відображенні, труднощі в орієнтуванні в навколишньому просторі (змішання понять справа, зліва), труднощі у виборі напрямку «праворуч», «ліворуч», «вгору», «вниз» на аркуші паперу.

Застосовані в даному дослідженні експериментально-діагностичні завдання дозволили виявити рівень розвитку просторового орієнтування, а також роль порушень просторового орієнтування у дітей з порушеннями опорно-рухового апарату контрольної та експериментальної груп. Різного роду недостатність зорово-просторових функцій, була відзначена у 100% випробуваних, з більшою частотою виявляються порушення сприйняття просторових напрямів і схеми тіла і зорово-просторові порушення. Порівняльний аналіз даних свідчить, що порушення просторового орієнтування є специфічним для всіх форм опорно-рухових порушень і вказують на недорозвинення функцій просторового орієнтування у дітей експериментальної та контрольної груп.

Виконана на контрольному етапі психологічного експерименту, повторна діагностика рівня розвитку просторового орієнтування в контрольній та експериментальній групах, за раніше застосованими психологічними методиками, дозволила, на підставі отриманих результатів дослідження, виявити динаміку розвитку процесів просторового сприйняття у дітей з порушеннями опорно-рухового апарату та ефективність застосованої програми корекційного впливу.

Порівняльний аналіз результатів впровадження програми з корекції просторового орієнтування дітей із порушеннями опорно-рухового апарату показав, що рівень вираженості порушень психічних функцій за останніми показниками в контрольній групі значно вище, ніж у дітей експериментальної групи.

Таким чином, результати, отримані в ході емпіричного дослідження, підтвердили висунуту гіпотезу про те, що в ході спеціально організованого корекційного процесу (включення в структуру психологічної корекції спеціально підібраних вправ), можливо сформувати у дітей, з вираженими порушеннями психомоторного розвитку, функції просторового аналізу і синтезу (орієнтування), необхідні для подальшого психічного розвитку, тобто сприяють не тільки ефективному пристосуванню дитини з порушеннями до навколишньої дійсності, а й дають можливість подальшого успішного навчання та соціальної адаптації.

4. На основі отриманих даних теоретичного і емпіричного етапів експерименту було розроблено програму корекційної роботи з формування просторового орієнтування з дітьми з порушеннями опорно-рухового апарату та укладено методичні рекомендації щодо організації корекційних занять з просторового орієнтування в навчально-виховному процесі спеціальної школи та спеціалізованих класах інклюзивних загальноосвітніх шкіл. Процес формування орієнтування в просторі відбувається поетапно: формування орієнтування у власному тілі, у великому просторі, орієнтування на площині.

Грунтуючись на результатах експериментального дослідження, можна зробити висновок про те, що розроблена програма корекції, сприяє успішному розвитку у дітей процесів просторового орієнтування.

Отримані результати дозволяють, надалі, перейти до більш глибокого вивчення проблеми просторових порушень та їх впливу на розвиток психіки дитини з порушеннями опорно-рухового апарату, для подальшої розробки профілактичних і корекційних програм для дітей з порушеннями.

Своєчасна і адекватна психолого-педагогічна допомога дітям з порушеннями опорно-рухового апарату є необхідною умовою корекції їхнього стану та подальшої соціалізації.